

PEŞƏ TƏHSİLİ MÜƏSSISƏSİ RƏHBƏRLƏRİNİN PEŞƏKAR İNKİŞAFI

Nəzakət Mehdiyeva,

*Təhsil İşçilərinin Peşəkar İnkişafı İnstitutunun direktor müavini,
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant*

E-mail: n.mehdiyeva@tipii.edu.az

UOT: 37

Xülasə: Məqalədə peşə təhsili müəssisəsi rəhbərlərinin öhdəliklərindən və cəmiyyətin onlarla bağlı gözləntilərindən bəhs edilir. Eyni zamanda, onların ixtisasdırma proqramları çərçivəsində peşəkar inkişafı və müvafiq səriştələrlə bağlı ehtiyacları qeyd olunur.

Açar sözlər: peşəkar inkişaf, ixtisasdırma təhsili, peşə təhsili, təhsil rəhbərlərinin kompetensiyaları, pedaqoji bilik və bacarıqlar, liderlik, analitik təhlil, ünsiyyət və əməkdaşlıq, statistik təhlil, problem həlletmə, emosiyaların idarə edilməsi.

Key words: professional development, requalification education, vocational education, competences of managers of education providers, pedagogical knowledge and skills, leadership, analytical review, communication and cooperation, statistical analysis, problem solution, emotion management.

Ключевые слова: профессиональное развитие, повышение квалификации, профессиональное образование, компетенция руководителей образования, педагогические знания и навыки, лидерство, аналитический анализ, коммуникация и сотрудничество, статистический анализ, решение проблем, управление эмоциями.

Son dövrlərdə təhsilin müasirləşdirilməsi üzrə tədbirlər ölkəmizdə dövlət əhəmiyyətli strateji istiqamətə çevrilmişdir. Bu, təhsilin digər pillələri kimi, peşə təhsilini də əhatə etməkdədir. Peşə təhsilini bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verəcək səviyyəyə qaldırmaq, onun müasir yanaşmalarla idarə edilməsinə nail olmaq, dünya ölkələrinin peşə təhsili təcrübəsini Azərbaycana uyğun şəkildə tətbiq etmək günümüzün ən aktual tələblərindən biridir.

Bu gün peşə təhsili müəssisələrində nəyə nail olmaq istəyirik? Bu işi layiqincə yerinə yetirə bilirikmi? İnkişaf üçün nə etməliyik? Müasir

dövrün müxtəlif məktəb tiplərindən hansını yaratmaq məqsəduyğun olardı? kimi sualları cavablandırmaqla gedəcəyimiz yolun istiqamətini düzgün müəyyən edə bilərik.

Diagramdan göründüyü kimi, məktəblər inzi-bati qaydalarla idarə olunduqda bütün məsələlər üzrə qərarvermə qanun çərçivəsində rəhbərin əlində cəmləşir, liberal məktəblərdə rəhbərin liderliyi və menecerliyi balanslaşdırılmış şəkildə tətbiq olunur. Qlobal rəqabətdə olan dövlətlərin məktəblərində rəhbərin menecerlik qabiliyyətləri önə keçir və liderlik bacarıqları ilə birləşir. Beləliklə, məktəblər üzərində dayandığı ideya-dan doğan siyasətin diktə etdiyi struktur üzrə formalaşır və idarə olunur. Amma idarəetmə for-masından asılı olmayaraq bütün məktəblər tək-milləşməyə, bitkin olmağa can atır.

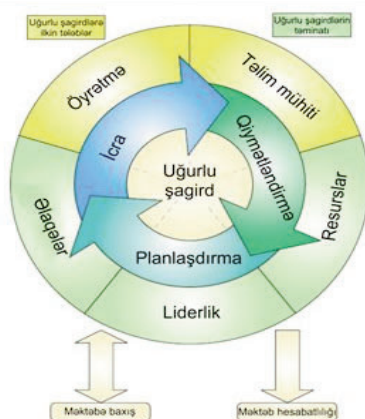
Pedaqoji ədəbiyyatda təkmil təhsil müəssi-səsinin müxtəlif göstəricilərindən danışılır. Uğurlu şagird, yəni təhsilalanlar yüksək təlim nəticəsi əldə etməklə bütün göstəricilərdən öndə gəlir və məktəbin uğurunu təmin edən digər gös-təriciləri də ətrafında birləşdirir:

– *məktəbin öz fəaliyyətini qiymətləndirməsi – inkişaf planı əsasında davamlı məktəb qurucu-luğu;*

– *məktəbdaxili fəaliyyətlər – səmərəli təlim mühiti, resurslar, liderlik və əlaqələr;*

– *hesabatlılıq – məktəbdə həyata keçirilən işlər barədə şəffaf hesabatvermə;*

– *yenidən baxış – məktəbin inkişaf imkanla-rına yenidən baxmaq və uyğun planlaşdırma.*

Təhsilalanların uğuru onların təlim nəticələri ilə yanaşı, yiyələndikləri vətəndaş ideyaları, milli və bəşəri dəyərlər, davranış mədəniyyəti və digər göstəricilərlə xarakterizə olunur. Bu deyilənlərə maddi-texniki bazanı gücləndirmək və informa-siya-kommunikasiya vasitələrini tətbiq etməklə idarəetmə sistemini təkmilləşdirmək, insan resurslarını inkişaf etdirmək vasitəsi ilə nail olmaq olar. “Azərbaycan Respublikasında təh-

silin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda şəriştəli müəllimləri və təhsil menecerlərini, eləcə də qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan təhsil sistemini formalaşdırmaq üçün **beş strateji isti-qamətin** müəyyənləşdirilməsi deyilənlərə əyani sübutdur. Bu gün şəriştəyə əsaslanan şəxsiy-yətyönümlü təhsil məzmununun yaradılması, təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləş-dirilməsi, səmərəli, şəffaf idarəetmə mexa-nizmləri və müasir tələblərə uyğun infrastrukturu-n qurulması, dünyanın təhsil standartlarına uy-ğun maliyyələşdirmə modelinin formalaşdırıl-ması təhsilin inkişafı üçün əsas hədəfdir.

Peşə təhsili müəssisələrində idarəetməni müasir tələblərə uyğun qurmaq məqsədi ilə ilk növbədə, məktəb rəhbərlərinin şəriştəsini artırmaq vacibdir. K.Leithwood və C.Riehl 2003-cü ildə yazırdılar ki, məktəb rəhbərliyi təhsil nəti-cələrinə birbaşa təsir göstərir və təsir gücünə görə yalnız müəllimlər onları üstələyir. Odur ki, cəmiyyətdə məktəb rəhbərləri üçün bir çox arzuolunan xüsusiyyətlər səsləndirilir. Onlarda idarəetmə və müstəqil qərarvermə bacarığının olması, ünsiyyət qura bilməsi, liderliyi, şəxsi nümunəsi ilə başqalarına örnək, uşaq psixo-logiyası və empatiya hissinə sahibliyi və tole-rantlığı bu qəbildən olan xüsusiyyətlərdəndir.

İdarəetmə məktəb rəhbərlərində **təşkilatçılıq, liderlik, motivasiya, problemi həlletmə və qərarvermə, danışiq aparma, planlaşdırma qabiliyyətlərinin** olmasını tələb edir. Almaniyanın Baden-Vürtemberq peşə təhsili müəssisə-lərinin proqram və sənədlərində verilmiş tələblər əsasında məktəblərin fəaliyyət sahələri, direk-torların həyata keçirməli olduğu fəaliyyətlər və onlardan tələb olunan qabiliyyətlər aşağıdakı sxemdə qruplaşdırılmışdır:

Yuxarıda deyilənlər onu göstərir ki, uğurlu məktəb qurmağın ən vacib şərtlərindən biri

məktəb rəhbərlərinin peşəkar inkişafını təmin etməkdir. “Məktəbəqədər, ümumi, ilk peşə-ixtisas və məktəbdənkənar təhsil müəssisələrinin rəhbər və pedaqoji kadrları üçün ixtisasartırma təhsilinin Kurikulum Çərçivəsi”nə əsasən, hər bir rəhbər kadr bir ixtisasartırma dövründə mövcud üç modul üzrə seçim edərək, müvafiq proqram çərçivəsində təlim kursu keçməlidir. Bəs, məktəb rəhbərlərinin ixtisasartırma proqramlarının məzmunu necə müəyyənləşdirilir? Bu məqsədlə onların təhsil müəssisindəki fəaliyyəti zamanı meydana çıxan məsələlər, qərarvermədə olan çətinliklər, əlaqələrin qurulması üzrə ehtiyaclar nəzərə alınmalıdır. Məktəb idarəetməsi dedikdə, kollektiv və valideynlərlə münasibətləri düzgün tənzimləyib, mövcud resurslardan, müvafiq qanunvericilik sənədlərindən, müxtəlif yanaşmalardan istifadə edərək nailiyyətlərin əldə edilməsi nəzərdə tutulur. Bütün bunlar konkret zaman çərçivəsində dövr edir. Məktəbdə vacib və həmçinin təcili işlər də vardır ki, peşəkar məktəb rəhbəri hər bir fəaliyyətini bu kriteriyalar üzrə qruplaşdırmağı bacarmalı və ona uyğun davam etdirməlidir.

Məktəbdə keyfiyyətli təhsilin təmin olunmasında direktorların pedaqoji bilik və bacarıqları, təhsil qanunvericiliyinin şərtlərinə əməl etmələri böyük rol oynayır. Bu bilik və bacarıqlardan məktəb rəhbərləri fənlərin məzmununun planlaşdırılması, məktəbdaxili qiymətləndirmənin təşkili məsələlərində istifadə edirlər.

Məktəb rəhbərləri üçün həmçinin müvafiq normativ-hüquqi aktları oxuyaraq anlamaq, gündəlik fəaliyyətdə onlara əsaslanmaq, sənədləşmə işini müvafiq qanunvericiliyə uyğun şəkildə yerinə yetirmək vacibdir. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda təhsil müəssisələrinə idarəetmə, akademik, maliyyə və təşkilati muxtariyyət verilməsi, ödənişli təhsil xidmətlərinin dəstəklənməsi rəhbərlərdən bu tipli bacarıqları tələb edir.

Dövlət Strategiyasında təhsil müəssisələrində məlumat bazaları, məzunların informasiya sistemlərinin yaradılması və idarəetmə prosesində istifadəsinin təmin edilməsi qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdur. Məktəb rəhbərləri **Windows** Əməliyyat sisteminin standart proqramlarında işləməyi bacarmalı, sənədləşmə işlərində İKT-dən istifadə etməli, internetdə informasiya axtarmağı

və elektron poçtdan istifadə zamanı texniki və etik qaydaları bilməlidir. Həmçinin məktəb rəhbərlərinin öz fəaliyyətində informasiya texnologiyaları üzrə müasir məktəb avadanlıqlarından - kompüter, faks, printer və s. istifadə edə bilmə qabiliyyəti olmalıdır. Bu bacarıqlar məktəbi daha səmərəli, operativ və məqsədyönlü idarə etməyə şərait yaradar. Direktorlar məlumatları toplamaq, sistemləşdirmək və təhlil etməklə, onun nəticələrini təqdim etməyə, nəticələrə əsaslanan qərarlar qəbul etməklə proqnoz verməyə, sorğular hazırlamaqla onu aparmaq bacarığına malik olmalıdırlar. Təhsildəki sosial-iqtisadi proseslərin keyfiyyəti tədricən, kəmiyyəti isə sürətlə dəyişir. Statistika sosial-iqtisadi proseslərin kəmiyyət və keyfiyyət tərəflərini konkret məkan və zaman daxilində öyrənməyə, vəziyyətin daha obyektiv təsvirini verməyə və qərarverənləri subyektiv rəylərdən uzaq tutmağa imkan yaradır. Buna görə də statistik təhlillər əsasında qəbul edilən qərarlar daha səmərəli olur. Məktəbin idarə edilməsində statistik məlumatlarla işləmək planlaşdırmada, müəllim, şagird, məzun, texniki personal və s. barədə məlumatların təhlilində, şagird nailiyyətlərinin ölçülməsində əvəzsiz rol oynayır.

Məktəb rəhbərinin şəxsi inkişaf planlarında diqqət yetirilməli vacib məsələlərdən biri onların **emosional intellektinin** inkişafıdır. Emosional intellekt özünün və başqalarının hisslərini anlamaq, idarə etmək və məqsədlərə çatmaq üçün bu hisslərdən istifadə etməkdir. Bu bacarıqlara malik olmayan insanlar həm özlərini, həm də başqalarını idarə etməkdə çətinlik çəkir, tez-tez stress vəziyyətinə düşür və bu vəziyyətdə yanlış qərarlar verirlər. Məktəb rəhbərləri də vəzifə öhdəliklərini yerinə yetirərkən özlərindən asılı olmadan stresli vəziyyətlə üzləşməli olurlar. Gərgin vəziyyətdə öz emosiya və hisslərini idarə edə bilməsi, psixoloji tarazlığını saxlaması onların stressə davamlı olduğunu göstərir. Belə ki, şəxs məlumata qarşı düşünmədən reaksiya verərsə, dərhal gərginləşib, üzünün rəngi dəyişərsə, bu onun stressə dayanıqsız olduğunu, əksinə, psixoloji durumunu sabit saxlayaraq vəziyyətin həlli üçün aydınlaşdırıcı suallar verərsə, bu isə onun stressə dayanıqlılığının göstəricisidir. Nəzərə almalıyıq ki, direktorların stressə davamlılığı səmərəli təlim mühitinin formalaşdırılmasında

mühüm şərtidir.

İdarəetmədə çox mühüm hesab edilən ünsiyyət direktorun fikir, rəy və hislərini şifahi nitq, yazışma, hərəkətlər vasitəsi ilə ifadə etmək qabiliyyətidir. Onların səs tonu, nitqi, söz bazası, emosional durumu, üzünün ifadəsi və hərəkətləri fəaliyyət prosesində önəmli rol oynayan göstəricilərdir.

Məktəbdə yaranmış bəzi spesifik vəziyyətlər rəhbərlərdən yüksək səviyyədə **analitik, tənqidi düşünmə** qabiliyyəti tələb edir. Yaranmış vəziyyəti təhlil etmədən, stereotiplərə əsasən və ya klassik üsullarla “bu, həmişə belə olub” prinsipi ilə işləmək bir çox hallarda özünü doğrultmur. Həmçinin iş zamanı müxtəlif informasiya mənbələri ilə alınmış informasiyanı tənqidi qiymətləndirmək, faktları rəylərdən fərqləndirmək, yazılı mətnə və şifahi mülahizələrdə dəlilləri ayırd etmək, əks arqument və təkziblərdən istifadə etmək, öz mövqeyini arqumentlərlə əsaslandırmaq və s. məktəb rəhbərlərinin gündəlik işlərinə aiddir.

Yuxarıda sadalananlara əsasən, təhsil müəssisəsi rəhbərləri üçün ixtisasartırma proqramlarının hazırlanmasında aşağıdakı kompetensiyaların formalaşdırılması məqsədəuyğun hesab edilir:

- *pedaqoji bilik və bacarıqlar*;
- *liderlik bacarığı*;
- *analitik təhlil*;
- *statistik təhlil*;
- *problem həll etmə*;
- *vaxtın idarə olunması*;
- *ünsiyyət və əməkdaşlıq*;
- *emosiyaların idarə edilməsi*.

Beynəlxalq təcrübə ilə tanışlıq göstərir ki, son dövrlərdə məktəb rəhbərlərinin hazırlığında xüsusi metodologiyaların tətbiqinə böyük maraq vardır və bu da müxtəlif peşəkar inkişaf proqramlarının yaradılmasında özünü göstərir. Post-sovet ənənələri əsasında idarə olunan peşə təhsili müəssisələrinin yenidən qurulması məqsədi ilə ölkəmizdə də xüsusi hazırlıq proqramlarının uğurla tətbiq olunacağı şübhəsizdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli, 13 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”.

2. Təhsil Nazirliyinin 18 aprel 2012-ci il ta-

rixli? 597 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş “Məktəbəqədər, ümumi, ilk peşə-ixtisas və məktəbdənkənar təhsil müəssisələrinin rəhbər və pedaqoji kadrları üçün ixtisasartırma təhsilinin Kurikulum Çərçivəsi”.

3. Leithwood, K. A., & Riehl, C. (2003). What we know about successful school leadership. Philadelphia, PA: Laboratory for Student Success, Temple University. http://olms.cte.jhu.edu/olms2/data/ck/file/What_we_know_about_SchoolLeadership.pdf.

4. OECD commissioned paper school leaders: challenging roles and impact on teacher and school effectiveness, University of Tasmania April 2003. <http://www.oecd.org/education/school/-37133393.pdf>

5. The influence of school leadership preparation programs: Identification of possible focus areas http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/240/ar_steyn_schooleadership.pdf.

6. Top 10 Skills Every Great Leader Needs to Succeed <https://www.inc.com/peter-economy/top-10-skills-every-great-leader-needs-to-succeed.html>.

7. G.M. Steyn, Continuing Professional Development in South African Schools: Staff Perceptions and the Role of Principals.

N.Mehdiyeva

Professional development of vocational school managers

Summary

The article presents the responsibilities of school managers and society's expectations for them. Their needs for professional development and corresponding competences within the framework of requalification programs are also outlined.

Н.Мехтиева

Профессиональное развитие руководителей учреждений профессионального образования

Резюме

В этой статье представлены обязанности руководителей учебных заведений и ожидания общества от них. Также отмечается их потребность в профессиональном развитии и соответствующие компетенции в программах повышения квалификации.